

Корнієнко М.В.,

Одеський державний університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-6420-6169

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА, ЯК ЗАХИСНИКА В УМОВАХ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В ДЕРЖАВІ

Обґрунтовано, що важливе значення для розвитку демократії в державі, громадянського суспільства та механізму захисту прав і свобод людини має незалежна адвокатура та адвокати-правозахисники. Визначено, що в системі правосуддя тоталітарних режимів адвокатура може виступати частиною репресивної системи, також, адвокати-правозахисники переслідуються з боку державної влади. Розкрито, що адвокати-правозахисники здійснюють представництво у суді, надають консультації та правову допомогу, готують юридичні документи, лобюють правозахисні законопроекти, беруть участь у інформаційно-просвітницьких заходах та ін. Визначено, що у своїй діяльності адвокати-правозахисники спрямовують на боротьбу із тоталітарними режимами, злочинами геноциду, переслідування представників окремих націй та релігій тощо. А також, розкрито, що особливості діяльності адвокатів-правозахисників в умовах тоталітарного режиму характеризується наступним: вони обмежуються у праві надавати правовий захист та захищати права клієнтів; стикаються із політичним тиском, переслідуванням та репресіями; здійснюють самоцензуру у виборі справ та вираженні своїх поглядів; можуть обрати співпрацю з тоталітарною системою, щоб забезпечити свою власну безпеку чи отримати певні пільги.

Зауважено, що на території анексованого АР Криму та тимчасово окупованих рф українських територій відмічається застосування репресивних заходів до адвокатів-правозахисників, які виражаються у позбавленні адвокатського статусу, накладанні штрафів, адміністративних арештів та відкритті кримінальних справ за сфальсифікованими доказами, примусовій еміграції та ін. Здійснено висновок, що державна влада рф застосовує ті ж самі методи впливу на адвокатів, які використовував тоталітарний радянський режим, що в свою чергу призводить до конформістської поведінки адвокатів та їх активної участі у діяльності репресивного механізму путінського тоталітарного режиму. Факти утиску та переслідування адвокатів-правозахисників фіксуються і в пострадянських країнах, в т.ч. і в Україні. Обґрунтовано, що з метою покращення стану адвокатів-правозахисників слід вживати ряд заходів, зокрема: реалізація міжнародних стандартів адвокатської діяльності, захист прав адвокатів, дотримання принципу незалежності адвокатів, гарантуванні імунітету адвокатів, забезпечення доступу адвокатів до клієнта та захист конфіденційності адвокатської таємниці.

Ключові слова: адвокатура, адвокат-правозахисник, тоталітарний режим

Постановка проблеми. Розвиток держави як фундаментального інструменту забезпечення універсальних потреб людини зумовлює становлення і позадержавних інститутів покликаних задовольняти такі потреби, в т.ч. і потреби у захисті прав і інтересів громадян та їх об'єднань. Важливою складовою у системі таких інститутів виступає адвокатура, основною метою діяльності якої є надання правової допомоги та забезпечення права на захист від обвинувачення. Правове статус адвокатури в державі, її незалежність від державних органів є важливим індикатором розвитку демократії та її фундаментальних принципів

в державі, станом людини в державі та суспільстві, захистом її прав та свобод. Адвокатура у своїй діяльності взаємодіє з державою та водночас опонує їй в сфері захисту прав людини і громадянина. Адвокат, як важливий елемент справедливого суду, знаходиться під протекторатом міжнародного права. Основний принцип незалежності адвокатів, що визначений Радою з прав людини Генеральної асамблеї ООН, наголошує, що держави повинні забезпечити створення незалежних закладів чи органів з надання юридичної допомоги та їх незалежність від державного, політичного чи судового втручання [2].

Слід зауважити, що жодний тоталітарний режим у країні не зацікавлений у незалежній адвокатурі, оскільки саме адвокати, як незалежні правозахисники, мають обґрунтовану законодавством можливість критикувати владу керуючись законом. Формальна роль адвокатури в тоталітарній державі часто зумовлює те, що вона стає частиною репресивної системи, і для «галочки» імітує функцію захисту без реального захисту прав клієнта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій даної теми дозволяє зробити висновок, що питання діяльності адвокатів-правозахисників досліджується в аспекті історії української адвокатури, зокрема, в працях таких науковців, як: В. Брославський (концептуальні підходи до досліджень з історії української адвокатури), О. Козлов (незалежність адвокатів як гарантія професійної діяльності), А.Меланчук (порівняльно-правовий аналіз адвокатури в російській імперії і сучасній Україні), В. Гусєва, Л.Крупник, І. Семенюк, (статус адвокатури в умовах тоталітарного радянського режиму) та ін.

Також, в статті використовувалися публіцистичні статті щодо переслідувань адвокатів-правозахисників окупаційною владою на території анексованого АР Крим та тимчасово окупованих територіях України.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей діяльності адвокатів-правозахисників в умовах тоталітарного режиму в державі.

Виклад основного матеріалу. Адвокатура за своєю суттю характеризується наступними ключовими ознаками:

- виступає носієм публічного інтересу, який виражається в пріоритетному захисті прав громадян та їх об'єднань;

- служить правосуддю та надає юридичну допомогу клієнтам;

- здійснює свою діяльність з дотриманням високих етичних стандартів [1, с. 186].

Адвокат-правозахисник – це юрист, чия діяльність спрямована на захист та відстоювання прав людини, які порушені або обмежені, його правовий статус та функції можуть залежати від специфіки конкретних правових систем та законодавства країни. Адвокати-правозахисники здійснюють представництво у суді, надають консультації та правову допомогу, готують юридичні документи, лобюють правозахисні законопроекти, беруть участь у інформаційно-просвітницьких заходах тощо.

Також, можна виділити такі загальні аспекти діяльності адвоката-правозахисника:

- 1) адвокат-правозахисник повинен мати адвокатське свідоцтво, що засвідчує його кваліфікацію та право на практику відстоювання інтересів клієнтів у суді та інших органах, установах і організаціях;

- 2) адвокат-правозахисник може мати спеціалізовану практику в області прав людини, здійснювати адвокатську діяльність у сфері громадянських та політичних прав, працювати на благо громадянського суспільства в державі;

- 3) адвокати-правозахисники співпрацюють з неприбутковими правозахисними організаціями або самостійно відстоюють права людини у суді чи перед державними органами;

- 4) адвокати-правозахисники часто можуть вести активне соціальне життя та здійснювати інформаційно-просвітницьку роботу, зокрема, публікувати наукові на публіцистичні статті, писати у соціальних мережах, виступати у ЗМІ з метою увагу до конкретних правозахисних питань;

- 5) адвокати-правозахисники можуть брати участь у міжнародних правозахисних ініціативах, співпрацювати з міжнародними організаціями та подавати справи до міжнародних судових органів тощо.

У своїй діяльності адвокати-правозахисники спрямовують свої зусилля не тільки на захист порушених прав та інтересів окремих осіб, але й на боротьбу із тоталітарними режимами, злочинами геноциду, переслідування представників окремих націй та релігій тощо.

Наприклад:

- 1) Нельсон Мандела (1918–2013 р.р.) є одним із найвідоміших адвокатів-правозахисників в історії, адже він відіграв ключову роль у боротьбі проти системи апартеїду в Південній Африці та став першим чорношкірим президентом країни після здобуття свободи;

- 2) Ратко Латинович (1925–2009 р.р., югославський адвокат і правозахисник) зіграв ключову роль у створенні Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії (ICTY) та виступав у ролі прокурора у перших справах даного трибуналу.

В умовах тоталітарного режиму права людини часто суттєво обмежуються через систематичні заходи контролю та репресій з боку держави. Зокрема, обмеження стосуються права на свободу слова та права на інформацію, права на мирні зібрання та обмеження, обмеження права на справедливий суд, а в окремих випадках і на свободу віросповідання, політичні переконання та ін. Діяльність адвокатів-правозахисників в умовах

тоталітарного режиму характеризується наступним:

– адвокати-правозахисники можуть бути обмежені у праві надавати правовий захист та захищати права клієнтів;

– адвокати-правозахисники, які виступають проти політики тоталітарного режиму чи його політичних лідерів, можуть стикатися з політичним тиском, переслідуванням та навіть репресіями;

– в умовах тоталітарного режиму адвокати-правозахисники можуть відчувати потребу у самоцензурі, тобто обмеженні у виборі справ, які вони приймають та обмеженні у вираженні своїх поглядів;

– деякі адвокати-правозахисники можуть вибирати співпрацю з тоталітарною системою, щоб забезпечити свою власну безпеку чи отримати певні пільги.

Серед відомих адвокатів-правозахисників, які діють в умовах тоталітарних режимів окремих країн можна відзначити наступних:

1. Амаль Клонг – іранська правозахисниця та адвоката, виступає за права жінок, свободу висловлення та права меншин;

2. Лейла Юнес – білоруська адвокатка і правозахисниця, яка активно виступає проти режиму О. Лукашенка в Білорусі;

3. Гауарі Боулман – м'янмська адвокатка, яка грає ключову роль у захисті прав релігійних та етнічних меншин, зокрема розслідування справи про геноцид етносу Рохінджа в М'янмі;

4. Гауденсіо Москосо – адвокат і правозахисник з Куби, який працює у галузі прав людини та свободи слова;

5. Курбедінов Еміль – український і російський адвокат-правозахисник у політичних справах, лауреат Міжнародної правозахисної премії Front Line Defenders;

6. Наргес Мохаммаді – іранська правозахисниця, лауреатка Нобелівської премії миру 2023 р., яка бореться за свободу та права жінок (зокрема, проти політики «обов'язкового хіджабу» для іранських жінок) та ін.

Підтримку, захист та необхідні ресурси адвокатам-правозахисникам надають такі міжнародні урядові та неурядові організації, як: Amnesty International, International Bar Association's Human Rights Institute, Front Line Defenders, Lawyers for Lawyers, Human Rights Watch та ін. Наприклад, правозахисники та активісти Amnesty International вимагають у політичній владі Ірану відпустити іранську адвокату Насрін Сотуде, яку було засу-

джено до побиття батогами та 33 роки позбавлення волі за діяльність в сфері захисту прав людини в Ірані.

В умовах тимчасової окупації РФ АР Крим, частини Луганської і Донецьких областей у 2014 р. та повномасштабного вторгнення на територію України у 2022 р. часто саме адвокати разом із проукраїнськими активістами зазнавали переслідувань з боку окупаційної влади. Зокрема, адвокатів позбавляють адвокатського статусу, накладають штрафи, адміністративні арешти та відкривають кримінальні справи за сфальсифікованими доказами.

Наприклад, зазнав переслідувань відомий адвокат Миколай Полозов, який виступав захисником кримськотатарських активістів, ветерана кримськотатарського руху В.Кашки, українських моряків, яких взяли у полон представники окупаційних військ у Керченській протоці. Так, по відношенню до нього у 2016 р. було відкрито кримінальне провадження у справі «неповаги до суду та образи прокурора».

Також, переслідуються російською владою такі адвокати-правозахисники, як:

– О. Ладін (виступає захисником кримських політв'язнів, кримських татар обвинувачених у екстремізмі та тероризмі, українських військово-полонених та викрадених на окупованих територіях українців – О.Назімова, Г. Алієва, Є.Бекірова, О.Кисельова, К.Бранника та ін., на правозахисника накладено адміністративний арешт);

– М. Беньяш (арештували за «напад» на поліцейських, які завдали йому тілесних ушкоджень та за «перешкоду правосуддю»);

– І. Новіков (захищав українського політв'язня О.Сенцова, українських моряків, яких взяли у полон представники окупаційних військ у Керченській протоці – позбавлений адвокатської ліцензії, визнаний «іноземним агентом» та звинувачується російською владою у «державній зраді») [6];

– Л.Гемеджи, Р. Камілев, Н. Шейхмамбетов (позбавлені адвокатської ліцензії);

– Е. Авамільева, А.Азаматов, Н. Шейхмамбетов, Е.Семедляев та Е.Курбедінов (було накладено таке адміністративне стягнення як адміністративний арешт) та ін. [2].

Державна влада РФ застосовує ті ж самі методи впливу на адвокатів, які використовував тоталітарний радянський режим, що в свою чергу призводить до конформістської поведінки адвокатів та їх активної участі у діяльності репресивного механізму путінського тоталітарного режиму. Зокрема, підтвердженими є факти відмови адвокатів брати

участь у політичних процесах та факти участі російських адвокатів у тортурах та катуваннях затриманих активістів у Криму та українських військовополонених [3]. Також, за часи окупації АР Криму на півострів незаконно перемістили більше ста російських адвокатів, що складає біля 10% від загальної кількості діючих адвокатів на території Криму. Даний факт підтверджує прагнення окупаційної влади вплинути на систему правосуддя та мати лояльних владі адвокатів на території окупованої АР Крим, а також порушення норм міжнародного гуманітарного права, щодо заборони переміщення цільних осіб на окуповані території з території країни-агресора. Окрім того, окремі кримські адвокати співпрацюють з окупаційною владою, не виконують функцію захисту та погіршують стан свої підзахисних [4].

Переслідування окупаційною владою правозахисників здійснюється і на інших тимчасово окупованих українських територіях, також і у випадках, коли вони потрапляють у полон як українські військовослужбовці. За даними Центру ZMINA за період повномасштабного вторгнення та станом на червень 2023 р. російська влада незаконно затримала понад 560 українських активістів, з них 16 мертві, 309 перебувають під вартою або їх доля не відома, 235 повернулися додому [2]. Наприклад, у березні 2023 р. на території окупованої Луганської області було засуджено до 13 років колонії українського правозахисника та журналіста Максима Буткевича, який потрапив у полон до російських військових.

Слід зауважити, що не тільки в тоталітарних режимах у адвокати та правозахисники зазнають утиску, стають об'єктами переслідування і гонінь, зокрема в ряді пострадянських країн відмічають порушення прав адвокатів (наприклад, в результаті критики системи адвокатури в Україні неправомірно позбавили статусу адвоката А.Вишневецького. На думку Міжнародної комісії юристів даний факт свідчить про втручання в можливість виконувати функції адвоката та порушує право на вираження поглядів і участі адвоката у публічних дебатах [5]).

З метою покращення стану адвокатів-правозахисників в країнах з тоталітарною системою та пострадянських країнах слід вживати наступних заходів:

- забезпечувати гарантії та захист міжнародних професійних стандартів адвокатської діяльності;

- підвищувати рівень захисту прав адвокатів-правозахисників, враховуючи особливості

їх діяльності в сфері резонансних політичних та соціально-гострих справ;

- неухильно дотримуватися принципу незалежності адвокатів та органів їх самоврядування, допустимість порушення даного принципу повинна бути законною та спрямованою на забезпечення професійних та етичних стандартів професії;

- забезпечувати доступ адвокатів-правозахисників до клієнта та захищати конфіденційність адвокатської таємниці;

- гарантувати імунітет адвокатів з метою запобігання їх переслідування у зв'язку із здійсненням професійної діяльності та ін.

Висновки. Важливе значення для розвитку демократії в державі, громадянського суспільства та механізму захисту прав і свобод людини має незалежна адвокатура та адвокати-правозахисники. В системі правосуддя тоталітарних режимів адвокатура може виступати частиною репресивної системи, також, адвокати-правозахисники переслідуються з боку державної влади. Адвокати-правозахисники здійснюють представництво у суді, надають консультації та правову допомогу, готують юридичні документи, лобіюють правозахисні законопроекти, беруть участь у інформаційно-просвітницьких заходах та ін. У своїй діяльності адвокати-правозахисники спрямовують свої зусилля не тільки на захист порушених прав та інтересів окремих осіб, але й на боротьбу із тоталітарними режимами, злочинами геноциду, переслідування представників окремих націй та релігій тощо. Особливості діяльності адвокатів-правозахисників в умовах тоталітарного режиму характеризується наступним: вони обмежуються у праві надавати правовий захист та захищати права клієнтів; стикаються із політичним тиском, переслідуванням та репресіями; здійснюють самоцензуру у виборі справ та вираженні своїх поглядів; можуть обрати співпрацю з тоталітарною системою, щоб забезпечити свою власну безпеку чи отримати певні пільги.

На території анексованого АР Криму та тимчасово окупованих рф українських територій відмічається застосування репресивних заходів до адвокатів-правозахисників, які виражаються у позбавленні адвокатського статусу, накладанні штрафів, адміністративних арештів та відкритті кримінальних справ за сфальсифікованими доказами, примусовій еміграції та ін. Державна влада рф застосовує ті ж самі методи впливу на адвокатів, які використовував тоталітарний радянський режим, що в свою чергу призводить до конформістської поведінки адвокатів та їх активної

участі у діяльності репресивного механізму путінського тоталітарного режиму. Факти утиску та переслідування адвокатів-правозахисників фіксуються і в пострадянських країнах, в т.ч. і в Україні. З метою покращення стану адвокатів-правозахисників слід вживати ряд заходів, зокрема:

реалізація міжнародних стандартів адвокатської діяльності, захист прав адвокатів, дотримання принципу незалежності адвокатів, гарантуванні імунітету адвокатів, забезпечення доступу адвокатів до клієнта та захист конфіденційності адвокатської таємниці.

Список використаних джерел:

1. Корнієнко П.С. Адвокатура як суб'єкт правозахисної діяльності в Україні. *НУ «ОЮА»*, 2022. С. 184–187 URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle> (дата звернення: 20.10.23)
2. Веселова В. «Незручній російській системі». Історія адвоката Олексія Ладіна, заарештованого у Криму. *Крим.Реалії*. URL: <https://ua.krymr.com/a/krym-advokat-oleksiy-ladin-istoria-aresht/32642702.html> (дата звернення: 21.10.23)
3. Барвіненко К. Без права на право: як у Росії поховали Феміду. *Freedom*. URL: <https://uatv.ua/uk/bez-prava-na-pravo-yak-u-rosiyi-pohovaly-femidu/> (дата звернення: 01.11.23)
4. Присяжнюк В. 102 російських адвокатів незаконно перемістили до Криму за час окупації. *Суспільне. Новини*. URL: <https://susplne.media/599665-102-rosijskih-advokativ-nezakonno-peremistili-do-krimu-za-cas-okupacii/> (дата звернення: 20.10.23)
5. Україна: адвокат Андрій Вишневський неправомірно позбавлений статусу адвоката за здійснення свободи вираження поглядів. *International Commission of Jurists*. URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2015/10/Ukraine-Lawyer-Vishnevsky-statement-News-web-story-2015-UKR.pdf> (дата звернення: 27.10.23)

Korniienko M.V. FEATURES OF THE ACTIVITIES OF LAWYERS-HUMAN RIGHTS DEFENDERS IN THE CONDITIONS OF THE TOTALITARIAN REGIME IN THE STATE

It is substantiated that independent advocacy and human rights lawyers are important for the development of democracy in the state, civil society and the mechanism of protection of human rights and freedoms. It was determined that in the justice system of totalitarian regimes, the legal profession can act as part of a repressive system, also, lawyers-human rights defenders are persecuted by the state authorities. It was revealed that human rights lawyers provide representation in court, provide consultations and legal assistance, prepare legal documents, lobby for human rights bills, participate in informational and educational events, etc. It was determined that in their activities human rights lawyers direct the fight against totalitarian regimes, crimes of genocide, persecution of representatives of certain nations and religions, etc. And also, it was revealed that the peculiarities of the activities of human rights lawyers under the totalitarian regime are characterized by the following: they are limited to the right to provide legal protection and protect the rights of clients; face political pressure, persecution and repression; exercise self-censorship in choosing cases and expressing their views; may choose to cooperate with a totalitarian system in order to ensure their own security or gain certain benefits. It is noted that on the territory of the annexed Autonomous Republic of Crimea and the Ukrainian territories temporarily occupied by the Russian Federation, the use of repressive measures against human rights lawyers is noted, which is manifested in the deprivation of legal status, the imposition of fines, administrative arrests and the opening of criminal cases based on falsified evidence, forced emigration, etc. It was concluded that the state authorities of the Russian Federation apply the same methods of influencing lawyers that were used by the totalitarian Soviet regime, which in turn leads to the conformist behavior of lawyers and their active participation in the activities of the repressive mechanism of Putin's totalitarian regime. The facts of oppression and persecution of human rights lawyers are also recorded in post-Soviet countries, including and in Ukraine. It is substantiated that in order to improve the condition of lawyers-human rights defenders, a number of measures should be taken, in particular: implementation of international standards of advocacy, protection of the rights of lawyers, observance of the principle of independence of lawyers, guaranteeing the immunity of lawyers, ensuring access of lawyers to the client and protecting the confidentiality of the lawyer's secret.

Key words: *advocacy, lawyer-human rights defender, totalitarian regime.*